

Економічна сутність поняття сталого розвитку фермерського господарства

Постановка проблеми. Питання забезпечення сталого розвитку має загальнопланетарний характер і вирізняється особливостями його вирішення в окремих сферах та сегментах суспільних відносин. Майбутнє благополуччя людства й збереження умов для його розвитку ґрунтується на поглибленні уваги до світової екосистеми, зокрема в агросфері.

Значення сільського господарства в контексті глобалізації та сталого розвитку важко переоцінити, оскільки воно не тільки виробляє сільськогосподарську продукцію, але й має особливу природу, відмінну від інших секторів економіки, яка вимагає ведення виробничої діяльності в гармонії з природою. Дослідження різноманітних аспектів побудови зазначених відносин як в окремому підприємстві чи галузі, так і на міжгалузевому рівні слід розглядати, виходячи з розуміння економічної сутності поняття «сталый розвиток підприємства», зокрема й того, що виробляє сільськогосподарську продукцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних, методологічних та практичних аспектів сталості розвитку присвячено роботи Є. Борщука [2], Б. Буркинського [3], І. Ваховича [4], З. Герасимчука [4], В. Даніла-Данільянова [7], П. Саблука [17], В. Трегобчука [18], Л. Шостака [6], В. Степанова [3], Л. Мельника [12], О. Шубравської [20] й інших.

Мета статті – узагальнення теоретичних положень щодо суті поняття «сталый розвиток» і визначення особливостей його застосування стосовно фермерських господарств.

Виклад основних результатів дослідження. В Україні офіційне визначення поняття сталого розвитку вперше зафіксовано в проекті Концепції сталого розвитку, розробленому в 1997 році. У проекті цього документа «сталый розвиток» розглядається як процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей усіх поколінь».

Концепція сталого розвитку була прийнята Україною в 2001 році. Її основною метою стала реалізація права людини на сприятливе для її здоров'я та добробуту довкілля через формування відкритого громадянського суспільства, створення правової держави, забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку, збереження якості довкілля і невиснажливе використання природно-ресурсного потенціалу.

У світовій літературі на початку 90-х років ХХ ст. використовували понад 60 визначень загального поняття «сталый розвиток» [13]. Нині їхня кількість збільшилася в кілька разів. Хоча загальноприйнятого формулювання цього поняття не визначено.

В. Даль характеризує термін «сталый» (рос. устойчивый) як стійкий, міцний, той що, не хитається [5].

В українському тлумачному словнику подано такі терміни: «стабільний – сталий, незмінний стійкий; «сталый – який не знає коливань, не піддається змінам, стійкий». А.В. Руснак [16] не погоджувався із тотожністю цих понять та вважав, що на відміну від «стійкості» сталість у суспільних системах передбачає більш гнучке реагування як на внутрішні, так і зовнішні чинники впливу. Будь-яка економічна система знаходить-

* Науковий керівник – М.І. Кісіль, кандидат економічних наук.

© В.В. Гарбар, 2014

ся у постійному розвитку, тому її стан постійно змінюється, навіть якщо не виникають несприятливі умови.

Ряд авторів вважає, що не слід ототожнювати поняття сталості та стабільності. Сталість передбачає постійну зміну (не тільки підвищення, зростання, але й скорочення, зменшення) досягнутих рівнів у міру зміни потреб, тоді як стабільність припускає утримання (консервацію) досягнутих рівнів.

Як економічна категорія сталість визначає здатність економічної системи дотримувати обумовленого функціонування, зберігаючи рівновагу, незважаючи на різні впливи. А система у загальному розумінні – це засіб досягнення мети.

Розвиток з економічного погляду слід розглядати як процес, у результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого. Так, С. Мочерний визначає розвиток економічний як «незворотні, закономірні зміни технологічного способу виробництва» [10].

На думку В.І. Данілова-Данільяна, «сталим розвитком» є такий суспільний розвиток, при якому не руйнується його натуральна основа, створені умови життя не викликають деградації людини і соціально-деструктивні процеси не досягають масштабів, які загрожують безпеці суспільства [7].

Під «рівноважним сталим розвитком» Б.Г. Данилишин та Л.Б. Шостак розуміють систему суспільного виробництва, за якої досягається оптимальне співвідношення між економічним розвитком, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення [6].

За визначенням З.В. Герасимчука та І.М. Ваховича, поняття «сталий розвиток» характеризує процес соціально-економічного розвитку за умови забезпечення екологічної рівноваги соціо-еколого-економічної системи певної суспільної формації [4].

Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харічков запропонували розглядати «сталий розвиток» через призму динамічної рівноваги. Зокрема, сталий розвиток еколого-економічної системи, на їхню думку, є здатністю цієї системи витримувати зміни,

спричинені зовнішніми і внутрішніми впливами в економічних та екологічних підсистемах, а також здатність збереження визначеної динамічної рівноваги [3].

Поняття «сталий розвиток» Л.Г. Мельник трактує як перманентне відтворення так званого стану гомеостазу (динамічної рівноваги) з періодичною зміною його рівня, за якого відбувалося б постійне розв'язання суперечностей між внутрішніми компонентами системи, а зміна параметрів біосфери не виходила за межі катастрофічних (фатальних) для системи трансформацій [12].

Аналізуючи використання поняття «сталий розвиток» у літературі Є.М. Борщук робить висновок, що під сталим розвитком слід розуміти біогармонійний або стійкий розвиток суспільства, прийнятний для збереження екологічної ніші людини [2].

Поняття «сталий розвиток» досліджувалося також стосовно аграрної сфери та сільських територій. Узагальнюючи підходи до визначення поняття «економічна сталість, або сталість економічного розвитку», О.В. Шубравська робить висновок, що дане поняття визначається як: «здатність економічних систем зберігати стабільне збалансоване зростання. При цьому збалансованість має стосуватись елементів економічної системи, а також проявлятися у взаємодії системи із своїми надсистемами (наприклад, макро-мегарівнів) і з рештою систем, які з нею конкурують, зокрема екологічною та соціальною» [20].

За даними М. Адамовича [21], сільське господарство кожної країни у своєму розвитку проходить певні етапи, одним з яких для багатьох європейських країн є «сталий розвиток сільського господарства й сільських територій». Проблема сталого розвитку повинна мати відображення в регіональній та місцевих політиках. У сільському господарстві й на сільських територіях заходи щодо розв'язання цієї проблеми мають здійснюватися в напрямках збереження природних ресурсів і середовища в доброму стані, ефектної трансформації та використання ресурсів і засобів, забезпечення однакового й справедливого доступу різних поколінь до ресурсів тощо.

На думку К.О. Прокопенка [15], економічна теорія пояснює сталість та ефективність сімейного сільського господарства вищою мотивацією до праці господаря порівняно з мотивацією найманого працівника, орієнтацією не на прибуток, а на потреби сім'ї, вищою естетичною і моральною цінністю праці у своєму господарстві, єдністю роботи та сімейного життя, екологічністю.

Проблема забезпечення сталості розвитку сучасного агропромислового комплексу, порівняно з іншими сферами економіки, є більш актуальною й важливою, особливо в площині розгляду взаємовпливу економічних і екологічних інтересів суспільства. Вона пов'язана, передусім, із підвищеною залежністю аграрної сфери від природних, організаційних, економічних, політичних, юридичних та інших умов, а також із використанням основного засобу виробництва – землі. Ці обставини зумовлюють нерівномірність надходження продукції, невизначеність кінцевих виробничих і фінансових результатів. Аграрний сектор визначає одну з головних складових добробуту та здоров'я нації, оскільки від успішної роботи його підприємств значною мірою залежить повноцінне збалансоване харчування громадян, що впливає на дотримання національної продовольчої безпеки. У цій системі значення фермерських господарств є досить вагомим із погляду забезпечення населення продуктами харчування.

Сталість розвитку глобальних планетарних і державних процесів можна досягти, забезпечуючи цей процес у всіх його складових. Оскільки в економічній діяльності домінують підприємства, то із забезпеченням сталості розвитку абсолютної їх більшості розв'язуються проблеми сталого розвитку суспільства. Тому доцільно використовувати поняття «сталій розвиток підприємства».

В економічній літературі використовуються різні класифікації сталості підприємства. Так, М.А. Федотова [19] виділяє статичну сталість, що визначається як «спокійний, пасивний» розвиток, та динамічну сталість – стабільний розвиток підприємства. Збереження рівноваги, незважаючи на вплив

зовнішніх і внутрішніх факторів, автор визначає як сталий опір.

Економічна сталість підприємства поділяється на організаційну, виробничу й фінансову. Н.І. Оксанич [11] визначає організаційну сталість як наявність і раціональне використання ресурсів організації, що забезпечує безперервне зростання прибутку та капіталу при збереженні фінансової сталості. Виробнича економічна сталість досягається через забезпечення в оптимальних пропорціях і в оптимальні строки необхідними ресурсами високоінтенсивних технологій виробництва. Фінансова сталість підприємства визначається як наявність джерел фінансових ресурсів для виконання зобов'язань.

Одним із видів підприємств у сільському господарстві є фермерське господарство. Досягнення рівня сталого розвитку фермерськими господарствами є важливим національним завданням, розв'язання якого дасть змогу збільшити виробництво, поповнити ринки продуктами харчування й тим самим зробити вагомий внесок у розв'язання національної продовольчої проблеми.

Оцінка практики їхньої діяльності показує, що сталість їх розвитку в інших країнах забезпечується за умови належної державної підтримки. Проте фактичний стан такої підтримки в Україні, зокрема через Державний фонд підтримки фермерських господарств, виділення із земель запасу ділянки в постійне користування господарств, здійснення організаційних заходів щодо інституційного забезпечення фермерського укладу та інші заходи поки що недостатньо забезпечують їхній розвиток. Нині у фермерських господарствах виникають певні труднощі, пов'язані з відсутністю сучасної системи реалізації продукції, кредитного і матеріально-технічного забезпечення, сервісного й консультаційного обслуговування, ефективного механізму захисту цін на основні продовольчі товари, протидії недобросовісної конкуренції тощо. Ці та інші труднощі призводять до зниження ефективності діяльності фермерських господарств, а також зумовлюють нестабільність їхньої діяльності. Подолання зазначених труднощів необхідне

для забезпечення постійного сталого розвитку цих господарств.

Оскільки сільське господарство не забезпечує постійно високі темпи розширеного відтворення, тому йому потрібен поштовх, який спершу було здійснено на етапі створення фермерських господарств, а потім – із формуванням системи державної підтримки. Нині потенціал цієї системи застосовується лише частково, що призводить до уповільнення темпів розвитку, ліквідації окре-

мих господарств і перехід на простий та звужений типи відтворення економічної діяльності й капіталу.

Розширене відтворення зазначених та інших процесів у фермерських господарствах можна забезпечити лише на основі інвестиційно-інноваційної моделі їхнього розвитку. Ця модель має забезпечити модернізацію господарств, яка є визначальною ознакою поштовху для розвитку (рис. 1).

Рис. 1. Схема поетапного забезпечення сталого розвитку фермерських господарств

*Джерело: Складено автором.

Інноваційні процеси у фермерських господарствах хвилеподібні. У межах однієї хвили їхнього розвитку відбувається поштовх.

На етапі сталого розвитку використовуються переваги від реалізації інноваційного пакета фермера.

Нині настає час для формування в економіці шостого технологічного укладу, тому наступний етап поштовху до сталого розвитку фермерських господарств ґрунтуватиметься на основі нанотехнологій, біотехнологій, генної інженерії та молекулярної біології, що сприятиме значному підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва.

За рівнем сталості розвитку фермерські господарства слід поділяти на сталі й несталі.

Серед сталих фермерських господарств, у свою чергу, доцільно вирізняти такі з них, як: сталі в період поштовху; середнього рів-

ня сталості; умовно сталі. Сталі в період поштовху фермерські господарства характеризуються активними процесами відтворення виробництва і збуту продукції, ресурсів, капіталу та економічних відносин, що у тривалому періоді забезпечать конкурентоспроможність продукції, їхню активну операційну, інвестиційну й іншу діяльність і окупність витрат. У середнього рівня сталості фермерських господарств усі вище перелічені переваги сталих фермерських господарств у період поштовху відбуваються не повною мірою. Умовно сталі фермерські господарства не мають збитків, але їхні прибутки у динаміці не змінюються.

Несталі фермерські господарства доцільно поділяти на: умовно несталі; помірно несталі; виражено несталі. Умовно несталі характеризуються зниженням ефективності діяльності господарства, яка виявляється у відносному зменшенні дохідності капіталу, збільшенні

тривалості операційного циклу господарства й середньої вартості зобов'язань. До помірно несталих фермерських господарств слід відносити ті, в яких виникають фінансова нестабільність і проблеми з готівкою. Виражено несталі фермерські господарства – це ті, які не можуть вчасно сплачувати борги, що проявляється в неузгодженості грошових потоків, при якій темп зростання витрат перевищує темп збільшення грошових надходжень господарства.

Важливою ознакою економічного змісту сталості фермерських господарств є тип відтворення виробництва та збуту продукції, ресурсів, капіталу й економічних відносин. За результатами дослідження встановлено доцільність визначити типи відтворення, що характеризують рівень сталості, зростання та несталості у фермерських господарствах (рис. 2).

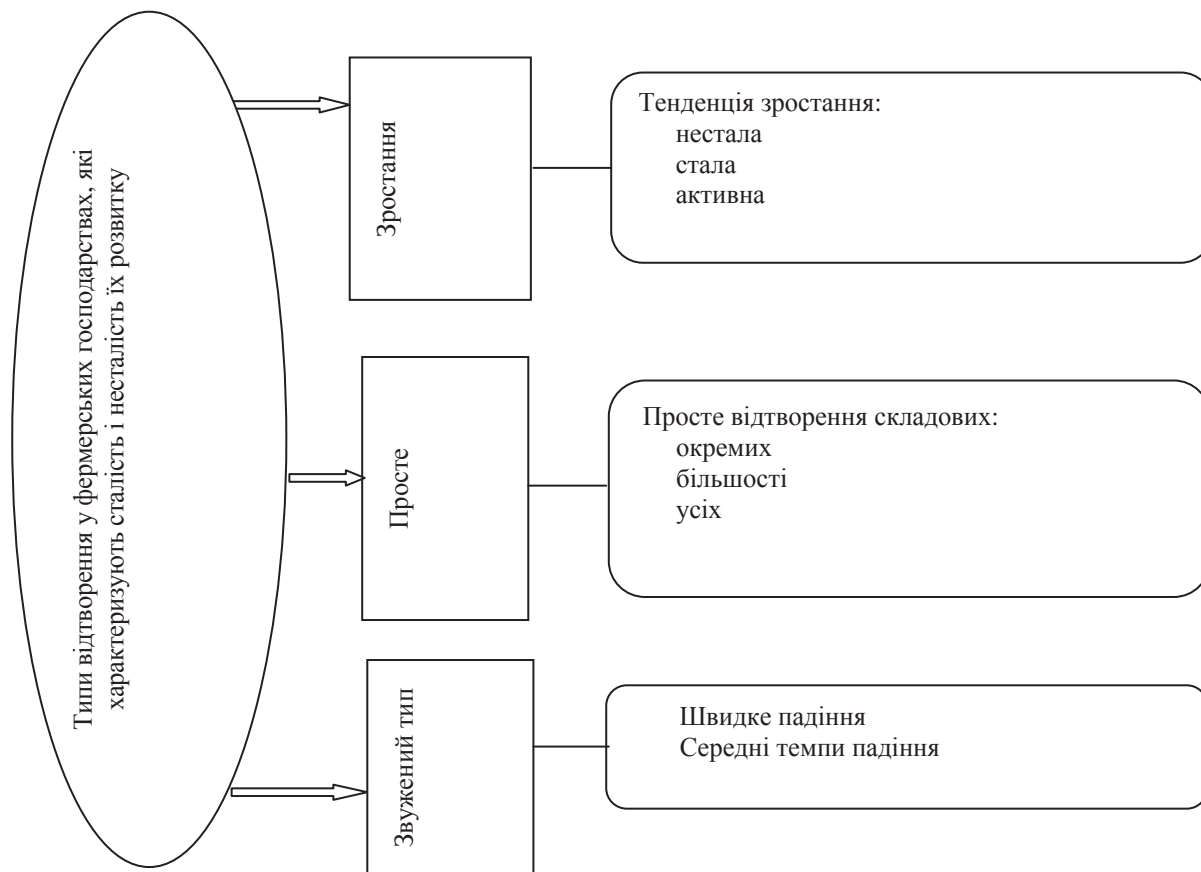

Рис. 2. Типи відтворення у фермерських господарствах

*Джерело: Сформовано автором.

Отже, сталість фермерських господарств найбільшою мірою характеризують процеси відтворення і залежно від його типу у господарстві необхідно визначити сталий або ж, навпаки, несталий стан його розвитку.

Висновки. 1. В економічній літературі поки що відсутнє загальноприйняте тлумачення «сталого розвитку», хоча на початку 90-х років минулого століття були поширені понад 60 визначень цього поняття.

2. Під сталим розвитком фермерських господарств слід розглядати розвиток, за якого в господарстві відбуваються процеси від-

творення виробництва і збуту продукції, ресурсів, капіталу та економічних відносин, що у тривалому періоді забезпечують конкурентоспроможність продукції, його активну операційну, інвестиційну й інші види діяльності та окупність витрат.

3. Фермерські господарства мають хвилеподібний циклічний характер розвитку. Оскільки проблеми сільського господарства не дозволяють забезпечувати постійно високі темпи розширеного відтворення, йому потрібен поштовх, який можна одержати на основі інвестиційно-інноваційної моделі їх

розвитку. Другий етап поштовху забезпечуватиметься на основі шостого технологічного укладу.

4. Найбільш важливою ознакою сталості розвитку фермерських господарств є тип

відтворення, а саме зростання, просте відтворення і звужений тип відтворення, залежно від яких можна визначити рівень сталості, зростання, або ж несталості фермерських господарств.

Список використаних джерел

1. *Багров Н.В.* Региональная геополитика устойчивого развития / Н.В. Багров. – К.: Лыбидь, 2002. – 256 с.
2. *Борщук Є.М.* Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем: моногр. / Є.М. Борщук. – Львів: Растр – 7. – 2007. – С.8 – 15.
3. *Буркинський Б.В.* Економіко-екологічні основи регіонального природопольовання і розвитку / Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харичков. – Одеса: Фенікс, 2005. – 576 с.
4. *Герасимчук З.В.* Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: моногр. / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович. – Луцьк: ЛДТУ, 2002. – 248 с.
5. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка: – Т.4. – М.: Рус. яз., 1989 – 1991. – 684 с.
6. *Данилишин Б.М.* Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений. / Б.М. Данилишин, Л.Б. Шостак. – К.: СОПС України НАНУ, 1999. – 368 с.
7. *Данилов-Данильян В.И.* Устойчивое развитие – будущее Российской Федерации / В.И. Данилов-Данильян // Россия на пути к устойчивому развитию. – М., 1996. – С. 5.
8. Концепція сталого розвитку України // Світ. – 1997. – №12. – С. 5 – 7.
9. *Мельник Ю.Ф.* Аграрна політика обов'язково має спиратися на ґрунтовний аналіз, прогноз і план дій / Ю.Ф. Мельник // Пропозиція. – 2006. – №1. – С.8 – 11.
10. *Мочерний С.В.* Економічна теорія: підруч. / С.В. Мочерний, М.В. Довбенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 856 с.
11. *Оксанич Н.И.* Экономическая устойчивость сельскохозяйственных организаций: автореф. дис. на соиск. ученой степени д-ра экон. наук: / Н.И. Оксанич. – М., 2007. – 48 с.
12. Основи стійкого розвитку: навч. посіб.; за ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. – Суми: Університетська книга, 2005. – 654 с.
13. *Поліщук В.Г.* Понятійно-категоріальний апарат стимулювання сталого розвитку регіону [Електронний ресурс] / В.Г. Поліщук. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/.../168-174.pdf.
14. *Прадун В.П.* Економіко-екологічні основи сталого розвитку регіональних агропромислових комплексів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра экон. наук / В.П. Прадун. – К., 2005. – 38 с.
15. *Прокопенко К.О.* Малі аграрні підприємства в аграрному секторі України / К.О. Прокопенко // Економіка АПК. – 2012. – №4. – С. 99 – 104.
16. *Руснак А.В.* Проблеми забезпечення сталого розвитку сільських територій / А.В. Руснак // Таврійський науковий вісник. – 2011. – №75. – С. 17 – 22.
17. *Саблук П.Т.* Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2004. – № 12. – С. 3 – 15.
18. *Трегобчук В.М.* Про довгострокову стратегію сталого розвитку агропромислового комплексу / В.М. Трегобчук, Б.Й. Пасхавер, А.Е. Юзефович та ін. // Економіка АПК. – 2005. – №7. – С. 3 – 11.
19. *Федотова М.А.* Как оценить финансовую устойчивость предприятия / М.А. Федотова // Финансы. – 1995. – №6. – С. 13 – 16.
20. *Шубравська О.В.* Сталий розвиток агропродовольчої системи України: моногр. / О. В. Шубравська. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2002. – 204 с.
21. *Adamowicz M.* Rola polityki agrarnej w zrownowazonym rozwoju obszarow wiejskich / M. Adamowicz // Roczniki naukowe SERIA. – 2000. – Т.2, з.1. – С.78.
22. Agricultural Fact Book 2001 – 2002 // usda.gov/factbook/chapter3.htm.
23. Indicators of sustainable development: guidelines and methodologies. – New York: UN, 2001. – 320 p.
24. Merriam–Webster's collegiate dictionary. – 10th. ed. Springfield, Mass: Merriam–Webster, 1999. – 1559 p.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2013 р.

*